

Budownictwo inwentarskie Puszczy Węgierskiej

¹Andrzej Drożdż, ²Małgorzata Z. Wilczkiewicz

¹*Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy, 32-083 Balice k. Krakowa*
²*New York City Housing Authority, Office of Design, USA*

Puszcza Węgierska jest częścią Wielkiej Niziny Węgierskiej, która w granicach Węgier obejmuje powierzchnię 52 tys. km². Jest to obecnie obszar dogodny dla rolnictwa i hodowli, zarówno pod względem warunków glebowych, jak i klimatycznych. Został on ukształtowany częściowo po regulacji Cisy i zmeliorowaniu terenu w połowie XIX w. Do końca XIX w. pod uprawy zajęto większą część rozległych stepów, na których wypasano liczne stada koni, bydła i owiec. Ten ciekawy z przyrodniczego punktu widzenia i kiedyś największy w Europie kompleks stepów, rozlewisk i bagien obejmuje obecnie niewiele ponad 600 km², na których w 1973 r. ustanowiono Park Narodowy Hortobágy (Drożdż, 2006). O unikalnych walorach przyrodniczych tego regionu świadczy wpisanie Puszczy w 1999 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Kontynentalny klimat i gospodarka pasterska wywarły ogromny wpływ na charakter budownictwa gospodarskiego tego regionu. Gorące lata i niekiedy surowe zimy odcisnęły swoje piętno na formie i funkcji tych budynków. W lecie powinny one dawać schronienie zwierzętom przed palącym słońcem, natomiast w zimie ochronę przed dokuczliwym wiatrem, jaki o tej porze często występuje na Nizinie.

Cechą charakterystyczną budynków mieszkalnych, gospodarskich, wiat dla zwierząt, szafasów pasterskich i zagród jest wykorzystanie w ich budowie lokalnych materiałów.

Podstawowym materiałem konstrukcyjnym jest drewno. Z tego materiału wykonane są elementy nośne ścian, więźby dachowe, zadasznienia okólników i padoków dla koni oraz

ogrodzenia dla zwierząt. Elementami najbardziej charakterystycznymi, nadającymi budynkom niepowtarzalny i unikalny wygląd są pokrycia i kształt dachów. Wykonane są one z trzciny, która pospolicie występuje na rozlicznych podmokłych i bagiennych obszarach Puszczy. Jest to więc w tym regionie materiał powszechnie dostępny, świetnie izolujący i w warunkach skąpych opadów i małej wilgotności – trwałe. Tu i ówdzie można zobaczyć charakterystyczne snopki trzciny suszące się przed budynkami gospodarskimi (fot. 1).

Na terenie Niziny chowano wiele owiec. W XIX wieku tylko populacja raczki sięgała miliona sztuk. Stąd **owczarnie** są trwałym elementem krajobrazu Puszczy. Obecnie owczarstwo węgierskie dotknął podobny kryzys, jak polskie i część tych budynków stoi nie użytkowana. Te, które zlokalizowane są w obrębie Parku, służą rasom zachowawczym i są dobrze utrzymane, a niektóre zupełnie nowe prezentują się okazale.

Owczarnie to długie na dziesiątki metrów, niewysokie budynki kryte trzcina. Są to najczęściej budynki przejazdowe, dzielone lasami, nierzadko z poddaszem użytkowym, a zwierzęta stoją w nich na głębokiej ściółce. W wielu owczarniach na całej długości pokrycia dachowego wykonane są otwory wentylacyjne, które w postaci małych półokrągłych okienek nadają im charakterystyczny wygląd.

Na niektórych dachach ułożone są w poprzek, symetrycznie zabezpieczenia drewniane obciążające trzcinę i zabezpieczające dach przed uniesieniem w czasie silnych wiatrów, jakie nawiedzają niekiedy ten równinny teren.

Wszystkie dachy wyposażone są w kilka piorunochronów. Łatwopalny materiał, z jakiego wykonano te obiekty oraz częste burze nawiedzające nizinny teren pozbawiony wyższych obiektów, w które mogłyby uderzać pioruny, nauczył użytkowników przeczności w tym względzie. Mimo zabezpieczenia poszczególnych budynków, w pewnej odległości od ich skupiska zlokalizowane są dodatkowe piorunochrony. Wysokie żerdki wyposażone w metalowe pręty skierowane ku górze stanowią ciekawy element krajobrazowy nie spotykany w innych miejscach.

W takiej typowej owczarni przejazdowej, z niewielkim poddaszem użytkowym, prezentowane są owce rączki. Krokwie dachowe tej owczarni oparte są na niskich ścianach oraz drewnianych słupach, wzmocnionych dodatkowo mieczami opartymi również na ścianach. Słupy podpierają poprzeczne kleszcze – belki, na których spoczywa lekki strop użytkowy, pozwalający na złożenie niewielkich ilości siana lub słomy. Konstrukcję usztywniają dodatkowo miecze, łączące słupy z belkami stropowymi. Nowa owczarnia, którą wybudowano na terenie Parku, ma kryty trzciną dach sięgający gruntu, otwory wentylacyjne i doświetlające, zgodnie z aktualnymi przepisami o dobrostanie zwierząt, powiększone tak, że przyjęły formę sporych okien. Owczarnię wyposażono w dwie pary wrót szczytowych i po dwie pary wrót w ścianach bocznych. O nowoczesności wkraczającej do Puszczy świadczy bal kiszonki, którą – o zgrozo – karmią owce współcześni czikosz.

Chów bydła, a szczególnie bydła stepowego odgrywał na terenie Puszczy znaczną rolę, dlatego też długie **obory** spotykamy na każdym kroku. Obecnie utrzymywane są tam różne mieszańce w typie mięsnym, które przez całą dobę korzystają z okalającego je stepu. Są to budynki nieco masywniejsze niż owczarnie, również niskie, o ścianach z cegły wyprawionej na biało, wyposażone w rzędy okien. Jak większość budynków gospodarskich tradycyjnie kryte są trzciną, choć nie brak pokryć dachówkowych. Dachy, z uwagi na okna, nie sięgają tak nisko gruntu jak w owczarniach.

Podobnie zbudowane są **stajnie** dla koni. Obecnie możemy zobaczyć je tylko w zlokalizowanej w Hortobágy stadninie Noniusów. Są to typowe, niczym szczególnym nie

wyróżniające się z zewnątrz obiekty, ale ich wystrój, stanowiska dla koni, zdobione przegrrody między stanowiskami i boksy świadczą o dawnej świetności tej stadniny w czasach austro-węgierskiej monarchii (fot. 2). Niedawno, przy szczytowej ścianie stajni usytuowano kawiarnię, z której goście siedząc przy stolikach mogą obserwować wnętrze stajni przez ogromną przeszkloną ścianę.

Ciekawym przykładem adaptacji starej stajni jest budynek Muzeum Pasterstwa, który możemy zobaczyć naprzeciwko zabytkowej czardy. Niestety, na potrzeby Muzeum powiększono okna i zmieniono pokrycie dachu na niepalne, ale charakterystyczna bryła obiektu i ścięcie dachu w szczytowej ścianie, tak typowe dla budowli tego regionu, pozostały bez zmian.

Najmniejszymi obiektami na Puszczy są **szalasy** dla czikoszów (fot. 3). Są to właściwie prymitywne schrony wykonane z trzciny, bez dachu, zabezpieczające pasterza jedynie przed wiatrem.

Trzcinę wykorzystywano również do odgradzania drobiu od reszty podwórza. Okólniki dla koni, owiec i bydła ogrodzone są żerdkami z drewna, ale nie są to, jak u nas, proste żerdki sosnowe czy świerkowe, lecz pozyskane z lokalnych drzew liściastych, więc często nieregularne i powyginane. Trzeba przyznać, że nadaje to tym ogrodzeniom oryginalny charakterystyczny wyglądem. Można zobaczyć ogrodzenia z desek nie oflizowanych, gdyż wykonanie regularnej deski z żerdki o nieregularnym kształcie powoduje duże straty materiału.

Przy budowie obiektów nie związanych z budownictwem inwentarskim budowniczo wie wykorzystują detale architektoniczne nadające projektom charakterystyczne cechy tego regionu. W stadninie można zauważyć bardzo ładne zadaszenia trzcinowe nad stolikami dla gości (fot. 4) oraz podobnie kryte budki dla sędziów, usytuowane wokół nowo otwartego czworoboku do konkursów w ujeżdżaniu (fot. 5). Stylowe budynki służą organizatorom jako biura na hipodromie (fot. 6), na terenie ZOO prezentującego kolekcję zwierząt rzadkich (fot. 7) jako punkt informacyjny i kasa (fot. 8).

W porównaniu z typowymi, posiadającymi swój odrębny charakter obiektami nie gospodarskimi, stare chaty w pobliskiej wsi Mata nie wyróżniają się niczym szczególnym (fot. 9

i 10). Dwuspadowy dach kryty strzechą trzcinową, niewielkie rozmiary oraz brak zdobień i ciekawszych detali czynią je mało atrakcyjnymi. Daleko im do pięknych w proporcjach chat podhalańskich, bogatych w ornamenty i detale. O wiele ciekawsze są stare **czardy**. Prym wiedzie najstarsza – 300-letnia czarda w Hortobagy (fot. 11). Kiedyś kryta strzechą, o białych ścianach i charakterystycznym pięknym arkadowym ganku biegnącym wzdłuż budynku, wraz z wybudowanym obok 200 lat temu 9-przęsłowym kamiennym mostem jest uznawana za ikonę Hortobagy.

W ostatnich latach powstały w Hortobagy nowoczesne budynki, które ze względów bezpieczeństwa pożarowego, jak i przeznaczenia, muszą być zbudowane z materiałów niepalnych i trwałych. Przykładem ciekawej formy nawiązującej do tradycyjnej architektury jest luksusowy hotel wybudowany nieopodal stadniny (fot. 12). Niski, długi budynek z charakterystycznymi dla lokalnej architektury wieżyczkami, łukowymi otworami okiennymi i doświetleniem w dachu stanowi znany turystom akcent architektoniczny tej miejscowości. Nowo wybudowana szkoła (fot. 13) nie odbiega w swej bryle od bardzo starego budynku dyrekcji ogrodu zwierząt gospodarskich (fot. 14). Jednopiętrowy budynek szkoły, z typowymi oknami w dachu, w ściętej jak w budynkach inwentarskich ścianie

szczytowej oraz typowym zadaszeniem drzwi wejściowych posiada charakter bez wątpliwości typowy dla regionu.

Elementy lokalnej architektury znajdziemy również w formie, w jakiej wybudowano w centralnej części placu targowego obiekt handlowy (fot. 15). Mieszczą się w nim sklepy z wyrobami artystycznymi. Forma obiektu, dzięki łukowatym oknom sklepów jest podobna do pobliskich czard. Dach z doświetleniem wnętrza oraz klasyczna, niczemu nie służąca wieżyczka zwieńczająca obiekt nie pozwalają na wątpliwości, w jakim regionie się znajdujemy.

Ciekawymi obiektami lokalnej architektury są brama wejściowa i kaplica na pobliskim cmentarzu (fot. 16 i 17). Można powiedzieć, że jest to kwintesencja lokalnego stylu. Budynek kaplicy przypomina wiejską chałupę krytą strzechą o typowym, ściętym dachu nad ścianą szczytową. Wiata przed budynkiem posiada natomiast „kapiące od trzciny” dachy o wyrafinowanej formie oraz typowy podwyższony daszek umożliwiający dotarcie światła pod zadaszenie.

Budownictwo Pusztty, tradycyjne i współczesne może być dobrym przykładem troski architektów o zachowanie charakteru regionu, który dzięki walorom krajobrazowym jest co roku odwiedzany przez setki tysięcy turystów.

Fot. w artykule – autor.

Photo in the article – author.